

STADSHOLMEN

CUPIDO 3

Själagsårdsgatan 19

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

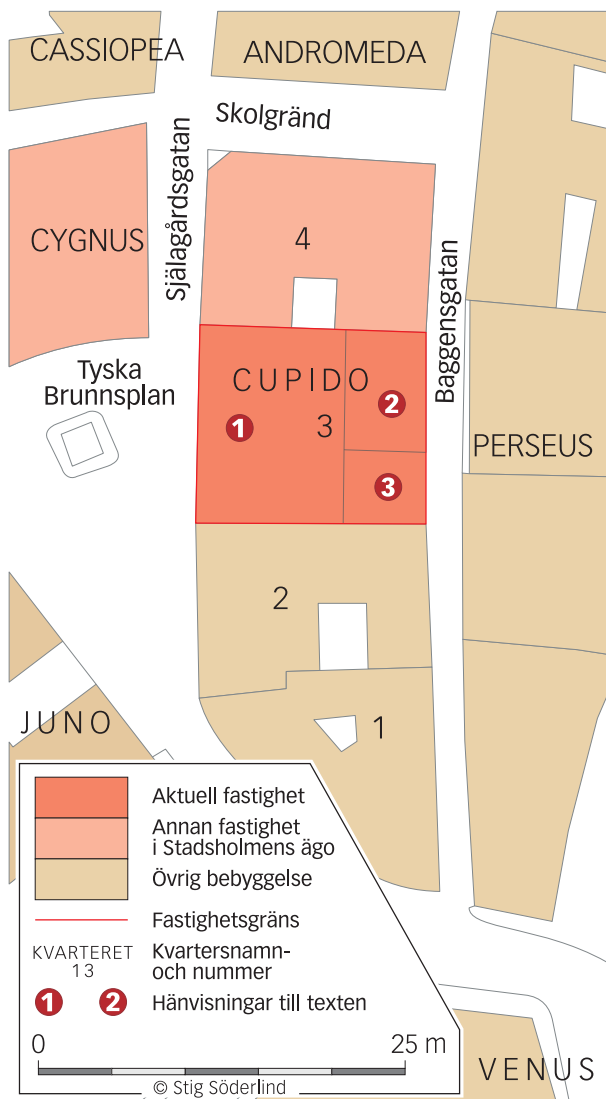
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 HUVUDBYGGNAD.**
- 2 FLYGEL.**
- 3 GÅRD DÄR BOTTENVÅNINGEN BYGGTS ÖVER.**

EN MAN ESKORTERAS AV TVÅ POLISER
UTANFÖR POLISSTATIONEN.
FOTO: T. JERNEMAN 1956. SSM:S ARKIV, F52525.

Cupido 3 kan följas som en av Gamla stans offentliga byggnader från år 1674 till en bit in på 1970-talet. I fastigheten har stadens auktionshus legat, senare den judiska församlingens synagoga och slutligen Nicolai polisstation.

Trots att den judiska församlingen flyttade ut strax efter 1870 har synagogans inredning från 1800-talets förra hälft i stort sett bevarats. Lokalen är en viktig del av den judiska historien i Stockholm och Sverige.

Byggnaden innehåller medeltida murverk, både i källare och upp till tre våningar ovan mark. Planlösningarna är delvis bevarade sedan 1700-talet medan fasaden mot Själagårdsgatan fick sin nuvarande dekor och de rundbågiga, höga fönstren till synagogan vid en ombyggnad år 1839. Interiörerna präglas till stor del av ombyggnader under 1800-talet och 1910-talet.

Cupido 3 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i

trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmyckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och

FASADEN MOT SJÄLAGÅRD SGATAN. DE RUNDBÅGIGA FÖNSTREN PÅ ANDRA VÅNINGEN TILLHÖR DEN FÖRE DETTA SYNAGOGAN. FOTO: J. MALMBERG.

snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stucc eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriska värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret

Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Tiden fram till Auktionsverkets flytt 1790

Cupido 3 ligger på högplatån inom den äldsta delen av Gamla stan. Medeltida murverk har dokumenterats i källarna, i bottenvåningen mot Baggensgatan och mot gården till tre våningars höjd. Ett auktionshus, ägt av staden, inrättades i fastigheten år 1674 på överståthållare Claes Rålamb's initiativ. En stor del av auktionerna var exekutiva. Andra föremål som såldes var krigsbyten. Man handlade med allt från ljusstakar till skepp och fastigheter. Exakt hur bebyggelsen på tomten såg ut vid denna tid är inte känt.

Först vid 1700-talets mitt finns närmare beskrivningar av fastigheten. Den äldsta brandförsäkringen från 1759 beskriver en fyra våningar hög byggnad med välvda källare. Uppmätningar av stadsarkitekten J E Carlberg från 1761 kompletterar brandförsäk-

SANDSTENSportal från ombyggnaden 1839.
FOTO: J. MALMBERG.

ringen. Huvudbyggnaden längs Själagårdsgatan (Nr 1 på kartan) och flygeln mot Baggensgatan (Nr 2) hade redan då sin nuvarande volym. Dessutom fanns en smal byggnad längs Baggensgatan, på gårdens östra sida. Trapploppet med stentrappa från bottenvåningen till andra våningen var placerat i den smala gårdsbyggnaden, med ingång från gården och Baggensgatan. Vidare uppåt var trapporna av trä och låg inom flygeln. Källarna var tillgängliga från gården på stentrappa. Auktionssalen låg i andra våningen med fönster mot Själagårdsgatan, i det som senare kom att bli synagoga. Den ännu bevarade långa portgången från Själagårdsgatan ledde in till gården. Auktionsverksamheten flyttade ut år 1790. Auktionshuset finns kvar idag under namnet Stockholms auktionsverk men är sedan 1993 i privat ägo.

Synagogan

Fastigheten kom från 1795 att först hyras, sedan ägas, av den då nybildade judiska församlingen i staden. En synagoga inrättades på andra våningen där auktionssalen tidigare hade legat. Ombyggnaden var enligt brandförsäkringarna färdig 1813. Rummet innehöll bland annat en läktare för kvinnorna i försam-

lingen och en "altare-byggnad" med fyra förgyllda och skulpterade kolonner. Bottenvåningen innehöll bland annat kök och ett välvt badrum med spis och kopparpanna. På våning 2 och 3 trappor värmdes rummen med spisar eller kakelugnar. De flesta av innertaken var panelade. Flygeln hade ett säteritak.

Fasaden mot Själagårdsgatan fick sin nuvarande dekor och de rundbågiga, höga fönstren till synagogan år 1839. Samtidigt skedde vissa inre reparationer och förändringar, bland annat höjdes taket i synagogan till den nuvarande takhöjden på 4,8 meter. Fastigheten innehöll även bostadsrum, i de flesta fall med gipsade tak och uppvärmda med kakelugnar. År 1870 bodde rabbinen Ludvig Lewysohn i huset med frun Filippine, sex barn och en tjänsteflicka. Judiska församlingen ägde fastigheten till 1871.

Nicolai polisstation

År 1890 hyrdes lokalerna ut till polisen. I synagogan inrättades Nicolai polisstation. Personalen var bosatt i huset. Kommissarie Adolf Scher flyttade in med sin familj och två pigor samt 14 unga, ogifta polismän. Staden köpte fastigheten år 1912 och en större ombyggnad skedde under 1910-talets sista år. Det

DEN FÖRE DETTA SYNAGOGAN ÄR IDAG KONTOR. MITT I RUMMET STÅR FYRA PELARE, I BAKGRUNDEN SYNS KVINNOLÄKTAREN. DET KERAMISKA GOLVET TILL HÖGER ÄR FRÅN TIDEN SOM POLISSTATION. FOTO: J. MALMBERG.

gamla trapploppet revs och ersattes av dagens. Även den smala byggnaden på gården revs, förmodligen förutom bottenvåningens yttermur mot gatan. Gården byggdes över och i lägenheterna togs de flesta kakelugnar bort. I den före detta synagogan tillkom sekundära mellanväggar för inrättandet av kontor och förhörssrum. Även i bostadsvåningarna delades större rum av med mellanväggar. På våning 2 trappor iordningsställdes sex rum för logement samt kapprum, torkrum och dagrum. På våning 3 trappor bodde kommissarien med familj och en jungfru. I bottenvåningen fanns celler. Polisen disponerade lokalerna fram till 1970-talet.

Det sena 1900-talet och fram till idag

Fastigheten renoverades under 1980-talets första hälft. Före renoveringen, som skedde i samarbete med Stadsmuseet, gjordes en kulturhistorisk inventering. Ombyggnaden berörde framför allt våning 2 och 3 trappor. För salen som varit synagoga och polisstation sökte man samtidigt en lämplig hyresgäst som passade den befintliga lokalen. De mellanväggar som tillkommit under tiden som polisstation togs bort, både i den före detta synagogan och i bostadsvåningarna. Planlösningen ändrades något vilket innebar

att flera dörröppningar flyttades. Vid ombyggnaden gjordes de bevarade kakelugnarna eldningsbara, brädgolven togs fram och snickeriinredningar bevarades och justerades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Fastigheten består av en fyra våningar hög rektangulär huvudbyggnad med gatufasad mot Själagårdsgatan (Nr 1 på kartan). På tomtens norra sida finns en lika hög flygel med gavel mot Baggensgatan (Nr 2). Tomtens södra sida mot Baggensgatan upptas av en gård som byggts över i bottenvåningen.

Fasaden mot Själagårdsgatan och Tyska Brunnplan fick sin nuvarande utformning 1839. Bottenvåningen är rusticerad. I våningarna 1-3 trappor är fasaden slätputsad med profilerade fönsteromfattningar. De höga, rundbågade och något indragna fönstren på våning 1 trappa tillhör den före detta synagogan. De två portarna från 1839 har omfattningar av sandsten och pardörrar. Den södra dörren leder via en välvd portgång in till trapploppet och den överbyggda gården.

Huvudbyggnadens fasad mot gården är slätputsad. På våning 1 trappa finns ett rundbågigt, högt fönster

STENPROFILERAD FÖNSTERSMYGPANEL FRÅN 1800-TALET
PÅ VÅNING 2 TRAPPOR. FOTO: J. MALMBERG

mot synagogan. Flygeln har fönster mot Baggensgatan och mot gården varav ett rundbågigt fönster mot den före detta synagogan. Fasaderna är slätputsade med en synlig ankarslut av 1600-talstyp. Ett fönster på våning 1 trappa har en ålderdomlig fönsterkarm från 1600- eller 1700-talet. Samtliga fönsterbågar i fastigheten är från 1800-talet eller senare. Flygelns fönsteröppningar från trapphuset mot gården är stickbågiga och samtida med trapploppet, det vill säga från tidigt 1900-tal.

Den överbyggda gården har en slätputsad fasad mot Baggensgatan. I söder finns en sentida plåtdörr utan omfattning och ett fönster i murliv. Huvudbyggnadens sadeltak och flygelns säteritak är plåttäckta. På flygelns nedre fall mot gården finns en takkupa.

Interiör

Bottenvåningen har en lång, välvd portgång. Mot den före detta gården finns ett dörrblad med profilerade, liggande brädor och bandgångjärn, förmodligen från omkring 1800. Trapploppet från 1910-talet har steg och vilplan av kalksten. Lägenhetsdörrarna är huvudsakligen helfranska pardörrar eller halvfranska enkeldörrar av sen 1800-talstyp. På våning 2 och 3

trappor finns halvfranska enkeldörrar, troligen från 1800-talets början. Samtliga dörrar har profilerade foder från 1910-talets ombyggnad. Till vinden finns en järndörr från 1900-talet.

Den före detta synagogan på våning 1 trappa inrymmer idag ett arkitektkontor. Salen har höga fönster med inre, helfranska fönsterluckor. Synagogans kvinnoläktare längs norra väggen har ett skulpterat, genombrutet träräcke. Den bärs upp av träpelare med skulpterade kapitäl. I mitten av salen finns fyra pilastrar som tillsammans bär upp arkadbågar och fyra pelare med skulpterade kapitäl. I öster finns en trappa med steg ner till bottenvåningen. Mellan trappan och läktaren finns ett parti med ett keramiskt golv som markerade platsen för allmänhetens utrymme framför disken då lokalen var polisstation. Väggarna har halvfranska bröst- och fönsterbröstpaneler. Under läktaren ryms idag moderna köks- och våtutrymmen.

I lägenheterna finns bland annat stenprofilerade fönsterbröstpaneler från 1800-talet och enstaka dörrblad från omkring 1800. Flera fönsterfoder, dörrfoder och mittelbandslistor har tillkommit omkring sekelskiftet 1900.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.